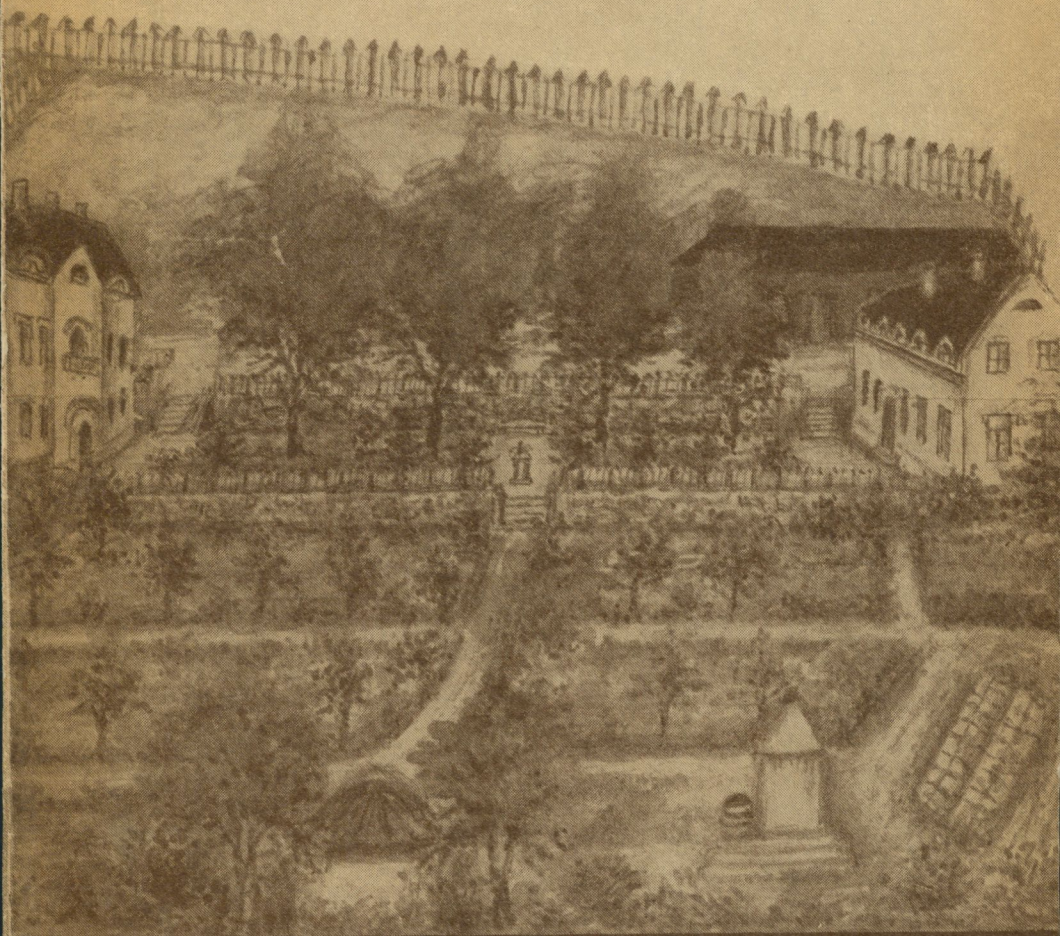
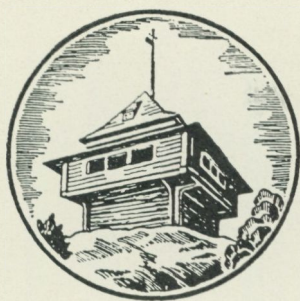

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1952**

H. M. KONUNG GUSTAF VI ADOLF — *musseimannen*.
Vid den nyordnade skråavdelningens öppnande den 22 maj 1951.

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1952

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en detalj ur en akvarellmålning av malmgården Henriksdal vid Surbrunnsgatan i Stockholm. Gårdsbebyggelsen — där Artur Hazelius' födelsehus, nu på Skansen, utgör högra flygeln — behandlas i årsboken på sid. 87. Målningen är utförd ur minnet av fröken Emelie Carger och tillhör museets nyförvärv (inv.-nr 244 126).

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1952

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

DET BANÉRSKA FAMILJESMYCKET

ETT MINNE FRÅN LINKÖPINGS BLODBAD

av Andreas Lindblom

Sedan länge har det märkliga brev varuti den vid Linköpings blodbad avrättade Gustav Banérs dotter berättar om tilldragelserna kring den ödesdigra 20 mars 1600 varit välkänt för forskare och intresserade. Brevet har ju betydelse vida utöver sin karaktär av gripande personlighetsdokument, alldenstund det tack vare sin lidelsefria och objektiva framställningskonst utgör en av de pålitligaste källorna till vår kunskap om detta skickelse-digra och patetiska avsnitt i Sveriges historia. Texten föreligger i två versioner, av vilka avskrifter bevarats bl. a. i Uppsala universitetsbibliotek. Den ena publicerades redan 1759 av Bergius och har ofta citerats av historiska författare; senast har Knut Hagberg i volymen "Märkliga brev" (1941) avtryckt ett utdrag, tyvärr dock med missvisande underskrift (Christina Banér). Som Sven Ulric Palme i Historisk tidskrift 1936 bevisat är den verkliga brevskrivarinnan nämligen Anna Banér, den andra dottern i ordningen; någon hennes syster Christina har överhuvud aldrig existerat.

Anna Banér var vid faderns bortgång 15 år gammal och att döma av brevens stil och innehåll väl skickad både att göra och att i minnet troget gömma sina viktiga iakttagelser. Relationen har nämligen, såsom Carl Magnus Stenbock i Personhistorisk Tidskrift 1915 framhållit, nedskrivits först mellan den 20 januari 1618 och den 14 januari 1619. Oavsett huruvida tidigare dagboksanteckningar e. d. förelegat, så är det i varje fall tydligt att dottern väl bevarat minnet av händelsernas exakta förlopp, händelser som måste ha efterlämnat outplånliga intryck i hennes barnasinne.

Största intresset för föreliggande undersökning knyter sig till vad som inträffade på morgonen den 20 mars innan profossen förde ut rådsherrarna till avrättsplatsen. Efter en natt i vaka vid sin hustrus Christina Stures sida samlar Gustav Banér i gryningen sina i Linköping närvarande barn, Margareta, Anna, Axel och Johan — den blivande store fältherren — och överlämnar till dem avskedsgåvor. Detta parti av brevet lyder som följer:

"Torsdagen om morgonen, när han var uppstånden och klädd, befallte han lägga in sitt tyg, fick (dvs. överlämnade till) min syster Margareta nyckelen till sitt skrin, och såg jag inga andra åthävor uppå honom än som förr när han skulle skicka sig att resa. När han hade det beställt, föll han på sina knä och bad en stund, sedan kom han till oss båda och hade sin psaltare i sin hand och sade till oss:

'Kära barn, det är så handlat med mig att jag intet arv lämnar eder, men jag beder eder att när I hören mitt namn nämnas, så skolen I för min skull aldrig slå neder edra ögon, och därför vill jag intet taga hela världenes goda.' Så gav han min syster Margareta sin psaltare och sade: 'Denna skall du hava för min skull', och däri skrev han samma stund sitt rim och namn, och det är till att se av denna dagen d. 20 Martii, en klagelig dag. Mig gav han ett hjärta av guld, däri låg ett crucifix, som min k. moder gav honom till nyårgåva, då de voro i Polen med fröken Anna. Så tog han sin kedja av sin hals, som min moders namn hängde på, och gav åt min syster Margareta och sade: 'Den skall du giva din broder Svante och bed honom ingen giva den utan den han unnar så gott som jag haver unt den som jag haver den givit', och vattnades så i sina ögon. Då begynte vi ock gråta och bad Gud se där till, att vi skulle bliva så elände och önskade, att vi måtte dö med honom. Då sade han: 'Kära barn, I skolen intet ropa hämnd utan befalla hämnden den som rätt dömer, I skolen för ingen nöd önska eder dö och för ingen vällust att leva'; bad oss att hälsa våra andra bröder och systrar, med tårar skedde det."

Därefter skildras hur Banér och hans maka skriftade sig och fick nattvarden samt hur han tog farväl av de sina och sina vänner. "Så kom där en profoss och bad honom skynda sig..."

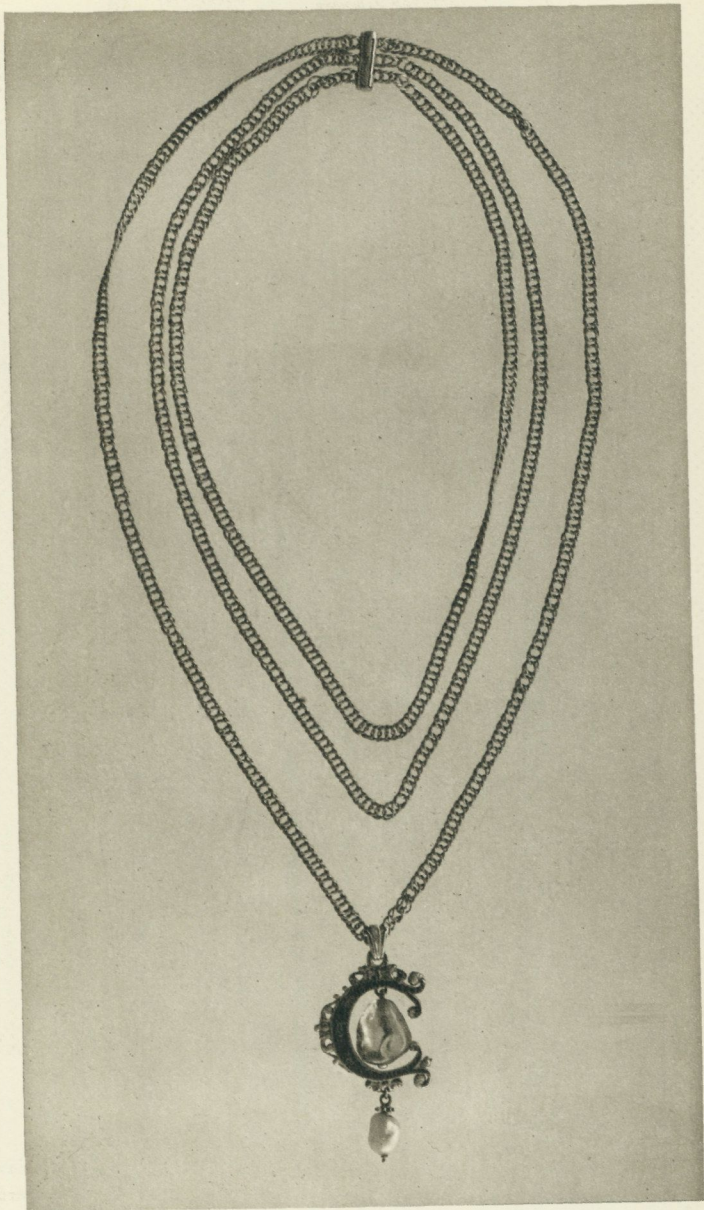
Det har inom familjen och intresserade kretsar länge varit känt

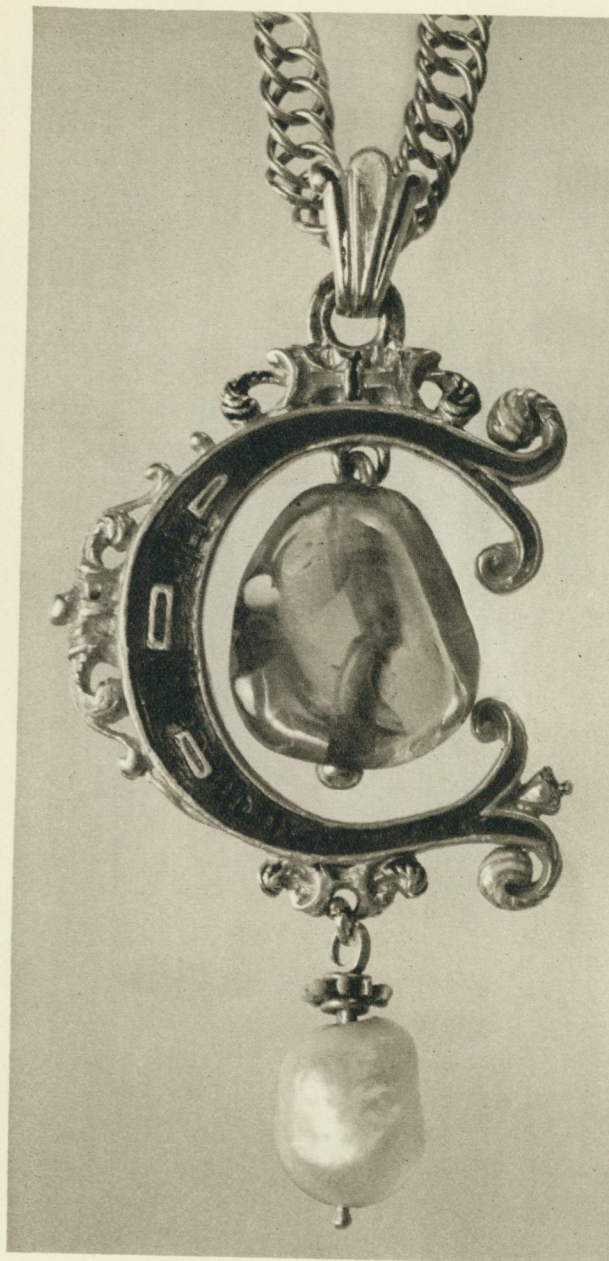
Christina Sture, Sten Sture d.y:s sondotter, fick uppleva hur fadern, två bröder, maken samt en svåger blev mördade eller halshuggna. Här avbildas hon i änkedräkt efter Gustav Banér. — Gripsholm. Foto Svenska porträttarkivet.

*Riksrådet Gustaf Banér. Kopia (?). Tillhör Uppsala universitet;
dep. i Nordiska museet.*

Det banérska familjesmycket. Nordiska museet, inv.-nr 243 031.

*Initialen C(hristina Sture)
på familjesmycket. T. h. en
detalj av Erik XIV:s krona
med initialen E.*

att guldkedjan med Christina Stures namnskiffer, C, fanns pietetsfullt bevarad inom familjen. Om vi utgår ifrån att Margareta i anslutning till faderns önskan överlämnade densamma till sin äldste broder Svante, som vid tillfället ifråga befann sig på Djurs-holm, och studerar släkttavlor, så finner man att smycket med största sannolikhet ärvts från Svante till hans sonson Gustav Carl. Alldenstund dennes söner dog unga, bör det ha ärvts av hans äldsta dotter Margareta Charlotta (1678—1706) som i sin tur var gift med sin faders syssling Johan Banér till Djursholm och Ekenäs, jämför bifogade efter Elgenstierna uppgjorda släkttavla. Klenoden har tydligen vid detta eller något annat tillfälle vandrat över till den yngre släktgrenen vars sista manliga ättling var Per Banér till Sjöö, död 1901. Det är från hans dotterdotter generalskan Elsa Renner som den nu övergått i Nordiska museets ägo, detta i anslutning till en önskan som under livstiden uttalades av fru Renners moder friherrinnan Elsa von Cotzhausen, född Banér, den sista bäraren av namnet Banér inom denna släktgren. Smycket har 1951 av Samfundet Nordiska museets Vänner överlämnats till museet, en ej minst ur historisk synpunkt värdefull gåva för vilken museet stannar i djup tacksamhetsskuld.

Smycket, som består av ett C (Christina Sture) med två berlocker, hänger i en guldhalskedja. Initialen, som är 28 mm hög, är utförd i guld och vinröd, genomskinlig emalj vars bredaste parti på vardera sidan smyckas av tre små rektanglar i guld. Bokstavens ändar är kluvna och rullar upp sig i bladknoppar, delvis emaljerade i ljusblått, dess kontur dekorerats med ornament i grön, svart och ljusblå emalj; de har karaktären av för renässansen typiska beslagsornament. Gemensamt för dem alla är att de består av ett mittparti samt blad- eller bladknoppliknande sidopartier. Båda sidorna av bokstaven är dekorerade på enahanda vis. Från det understa ornamentet nedhänger en pärla, 9 mm i längd, som är fästad med en mitt-ten, vilken skiljes från häng-ringen av ett cylindriskt parti dekorerat med små kulor av ljusblå emalj. I centrum av bokstaven en berlock, bestående av en Ceylonsafir 14 mm lång, slipad i tillplattad droppform utan facetter. Det översta konturornamentet på bokstaven avslutas upptill med en fast ring samt en lös, 8 mm lång ögla i form av ett

tredelat blad genom vilket halskedjan trätts. Denna är av under 1500-talet vanlig "pansartyp"; dess totallängd är 1180 mm. Det cylindriska låset stänges medels inskjutning av en ten.

Ur museal synpunkt är det av särskild vikt att föremålets autenticitet ej behöver betvivlas. Det finns som redan C. R. Nyblom påpekat (Upsala universitets konstsamlingar, Uppsala 1898) avbildat på ett samtida porträtt, bevarat endast i senare kopia i Uppsala universitets samling.¹ Aug. Hahr (Upsala universitets porträtt- och tavelksamling, 1934) anser att originalet till Uppsalabilden är ett helfigurskonterfej på Sjöö. Utan att ta ståndpunkt till denna fråga — måhända återgår båda på ett försvunnet original? — kan konstateras att Sjöö-porträttet saknar bl. a. just smycket. Betraktar man nu detta på Uppsalabilden, så ser man att kedjan härstädes är enkel, medan den på museets klenod är tredubbel. Förvandlingen av den på porträttet synliga enkla kedjan till tredubbel bör ses mot bakgrunden av att det efter mitten av 1600-talet ej var modernt med dylika kedjor för herrar², varför man tydligen gjorde om smycket till att passa för en dam. Detta torde ha skett på 17- eller 1800-talet varvid även den nuvarande låsanordningen måste ha tillkommit.

Smyckets konsthistoriska ställning är ganska klar. Vi känner ganska bra guldsmedsproduktionen i Sverige under 1500-talets senare del och början av 1600-talet tack vare de svenska riksregalierna och ingen svårighet förefinnes att som hantverksprodukt foga in vårt relativt enkla hängsmycke i sammanhanget. Stilistiskt är den svenska produktionen som bekant helt präglad av nederländsk renässanssmak. Erik XIV:s kungakrona, utförd i Stockholm 1561 av Cornelis ver Weiden, uppvisar många detaljer, särskilt små beslagsornament, som erinrar om det banérska smycket. Och de stora bokstäver E R vilka ursprungligen dekorerat kronringen är samma andas barn som vårt C. Ännu starkare verkar sambandet i tekniskt avseende med det av Peter Kiämpe 1606 till Karl IX:s kröning utförda smörjhorner, där enahanda

¹ Av universitetet välvilligt deponerat i Nordiska museet och där utställt tillsammans med smycket.

² Det sista belägg jag känner från vårt land är porträttet av riksrådet Sten Bielke från 1619 (Salsta), avbildat i Sv. porträttarkivets index (nr 99).

små kulor av ljusblå (eller vit) emalj som sirar infattningen av pärlan på vårt smycke kommit till rik användning. Stilistiskt är det emellertid tydligt att detta representerar ett något tidigare skede än Karl IX:s klenoder; kantornamenten på bokstaven C är sålunda ålderdomligare än de analoga ornamenten på Jehovaordens kedja utförd 1606 i Stockholm av Antonij Grott. Vilken av de många stockholmska guldsmederna som utfört det banérska smycket går givetvis ej att säga. Att dylika hängande initialer tillverkades i huvudstaden bekräftas såsom Gunnel Hazelius-Berg för mig påpekat, genom en av F. Ödberg (Om prinsessan Cecilia Wasa . . ., Mariestad 1896) publicerad notis att för prinsessan Cecilias räkning år 1558 till guldsmeden Hans Beijer i Stockholm lämnades 6 ungerska gyllen jämte en mängd rubiner, turkoser, granater och små pärlor för att därav tillverka sex smycken framställande bokstaven C. Det var tydligen en modesak att bruka namnskiffer för sådant ändamål. Man kan mistänka att det är Christina Sture själv som överlämnat det banérska smycket som gåva till sin blivande make — deras förmålning ägde rum 1581. Valet av ädelsten bör troligen sättas i samband med uppfattningen att safiren bevarar sin ägares dygd och att den ändrar färg eller brister sönder om bäraren är otrogen mot sin älskade. Knut Bonde berättar i sin roliga bok *Juveler och juveldyrkare* (Stockholm 1943) om en polsk greve på 1700-talet som ägde en utsökt safir (nu i Victoria & Albert Museum i London) vilken just skulle ha utnyttjats som prøvosten för damernas dygd. Och Gregori Aminoff framhåller i sitt arbete *Juveler och ädla stenar* (Stockholm 1926) att safiren ansetts besitta även medicinska dygder: placerad på hjärtat botar den feber, på pannan stannar den näsblod; man kan med fördel använda safiren mot pest genom att applicera den på bölden och även sedan den avlägsnats därifrån kunde den tack vare sin inneboende magiska kraft dra till sig smittoämnet. Vi har från Sveriges medeltid ett intressant belägg på safirens förmåga i slik måtto. År 1947 hittades i Visby en fingerring av guld (nu i Fornsalen) från 1200-talet, ovanligt stor och tung och prydd med en jättesafir. Den versifierade latinska inskriptionen låter stenen själv tala: Jag kallas safir. Min kraft besegrar giftet. (DICOR SAFIRVS VINCIT VIRTVS)

MEA UIRUS). Av det nu sagda framgår klart att både Gustav Banér och hans maka hade god anledning att mena sig ha gagn av att han bar detta smycke på bröstet.

Det är sålunda ett föremål av stort intresse i olika avseenden som nu för framtiden kommer att bevaras inom Nordiska muse-ets murar, låt vara att det ur andra synpunkter skulle varit sym-patiskt om släkten behållit klenoden i sin ägo.

Gustav Axelsson Banér (1547—1600). G. 1581 m. Christina Sture (1559—1619), dotter till greve Svante Sture.

Söner:

Svante (1584—1628) till Djursholm.
G. m. Ebba Grip (1583—1666).

|
Svante (1624—1674) till Djursholm.
G. m. Margareta Sparre (1631—1686).

|
Gustav Carl (1652—1697). G. m. Ebba Charlotta Leijonhufvud (1654—1720).
Hans söner dog unga, utan arvingar.
Hans äldsta barn var

|
Margareta Charlotta (1678—1706).
G. 1705 m. Johan Banér (1659—1736) i hans första gifte.
Se här bredvid.

Peder (1588—1644) till Ekenäs. G. m. Hebbila Fleming († 1639).

|
Claes (1620—1675) till Ekenäs. G. m. Ebba Sparre (1631—1666)

|
Johan (1659—1736) till Djursholm och Ekenäs. G. I 1705 m. Margareta Charlotta Banér (1678—1706). *Se här bredvid.* G. II (1707) m. U. Ch. Vellingk (1687—1766).

|
Johan Mauritz (1708—1767) till Djursholm och Ekenäs. G. m. H. U. C. Ribbing (1714—1781).

|
Johan Gabriel (1733—1811). G. m. Lovisa Fredrika Cronhielm (1744—1818).

|
Johan Gustav (1775—1843). G. m. M. S. L. M. von Both (1793—1872).

|
Johan (1817—1863). G. m. M. A. V. A. v. d. Lancken-Wakenitz (1819—1891).

|
Per (1845—1901). G. m. H. C. T. H. Grossmann (1856—1925).

|
Elsa H. Ch. C. A. Banér (1875—1941). G. m. H. G. E. C. von Cortzhausen (1863—1947).

|
Elsa von Cortzhausen (f. 1886). G. m. Theodor Enno Kurt Renner, general-löjtnant (1886—1943).